

DR. FEHÉR ISTVÁN:

ADATOK A SZEGEDI PARASZTSÁG MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATTI GAZDASÁGI, SZOCIÁLIS HELYZETÉHEZ ÉS KÜZDELMEIHEZ

A magyarországi uralkodó osztályok nemzetvesztő, a fasiszta Németország segítségével végrehajtott területszerző politikájának egyenes folytatásaként belesodorták országunkat — a fasiszta hatalmak oldalán — a pusztító II. világháborúba. A Horthysta körök e politikája eredményeként fokozatosan elveszett az ország függetlensége. A magyar fasizmus vállalta, hogy Magyarország a német imperializmus életterévé váljon, ha így bővíthet a magyar uralkodó osztályok kizsákmányolási területe a szomszédos népek rovására.

A munkásosztály által vezetett antifasiszta, háborúellenes harc feltételei lehetőségei a háború ideje alatt évről évre változtak. A szegedi munkások és parasztok harca a körülmények kedvező alakulása folytán egyre tudatosabbá vált. Az az út, amelyet a szegedi dolgozók legjobbjai megtettek igen hosszú, küzdelmes és nehéz volt. A legjobbak az ellenforradalmi rendszer börtöneit és internáló táborait megjárva, szilárdan bízva a független, demokratikus, szabad Magyarország megteremtésének szükségességében és lehetőségében, rendületlenül harcoltak a háborús évek alatt, hogy a maguk tevékenységével is hozzájáruljanak a magyar és német fasizmus igájának összetöréséhez, az ország felszabadulásához.

Jelen írás néhány adattal próbál hozzájárulni az ezen a területen végzett eddigi kutatásokhoz, s bemutatni, hogyan változott a II. világháború alatt a szegedi parasztság gazdasági, szociális helyzete, s melyek a parasztság ellenállási mozgalmainak legfontosabb jellemvonásai. Ezen adatok feltárásával és közlésével bizonyítjuk, hogy a szegedi parasztság a II. világháború alatt — a munkásság és az értelmiség legjobbjai mellett — a maga harcával hozzájárult a nagy történelmi feladat megoldásához, a fasiszta diktatúra megdöntéséhez.

I.

Szeged a II. világháborút megelőző években Budapest után a legnagyobb város volt az országban. Területe 816 km², lakossága — 1941-es népszámlálás adatai szerint — 136 375 fő.¹ A város gazdasági élete erősen mezőgazdasági

¹ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. XLIX. 1941. Budapest. 1943.

jellegű. A művelés, illetve a felhasználás alá eső terület 141.388 katasztrális hold volt.² Ennek majdnem fele, 64 143 katasztrális hold³ a város tulajdonát képezte, aminek következménye, hogy a törvényhatóság a mezőgazdaságban foglalkoztatottak jelentős részére közvetlenül nagy befolyással bírt. Az ipar és a kereskedelem zömmel a város, illetve az Alföld mezőgazdasági, vagy a mezőgazdasággal közvetlenül összefüggő terményei — kender, len, gabona, paprika, gyümölcs, szőlő, sertés, baromfi stb. — feldolgozásra és szállításra alapozódott.

Szeged gazdasági helyzetének jellegzetességei természetesen nagymértékben befolyásolták a törvényhatósági terület lakosságának foglalkozás szerinti megoszlását. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint⁴ — az egyes ágakhoz számítva a családtagokat is — östermelő: 36,4%, az iparban foglalkoztatottak — természetesen ideszámítva a kis- és kézműipart is — 23,4%. A kereskedelemben és hitéletben foglalkoztatottak: 6,5%, a közlekedésben: 4,8%, a közszolgálatban: 8,2%, valamint a nyugdíjasok: 8,3%, együttesen a lakosság 27,7%-át adták. A fennmaradó 12,5% a következő kategóriákra oszlott: napszámos: 3,5%, véderő: 2,6%, házi cseléd: 2,2%, egyéb ismeretlen: 4,2%. Ebből a statisztikai kimutatásból látható, hogy Szegeden nincs olyan foglalkozási ág, amelyik abszolút mértékben dominálna, mégis figyelemre méltó, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak a népesség több mint egyharmadát adták.

A szegedi mezőgazdaság és parasztság a II. világháborút megelőző években és a háború alatt igen érdekes képt mutatott. A hatalmas kiterjedésű törvényhatóság legtávolabbi részei, a város centrumától 40–45 km távolságra estek. A megművelt területből — 1941-es adatok alapján — belterületre csak 1684 hold jutott, a többi a külterülethez tartozott.⁵

Közigazgatásilag — a belterületet leszámítva — három központ alakult ki: Szeged-Alsóközpont, Szeged-Felsőközpont és Csengele, amelyek kisebb egységekre, kapitányságokra — számszerint 16 — tagozódtak. Ez a terület nagyfokú tanyás jelleget mutatott, s csak néhány sűrűbb település volt, mint Alsó-, Felső-Központ, Szentmihálytelek, Röske. A többi lakott helyek egymástól távol estek, szétszóródtak, jellegzetesen alföldi települési viszonyokat tükröztek.

A hasznosított mezőgazdasági terület az alábbi művelési ágak szerint oszlott meg: (katasztrális holdakban)⁶

szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas föld	adó alá nem eső
81 889	1711	15 684	9729	10 779	8290	777	12 529

A művelési ágak megoszlása jellemzően mutatja az elmaradott, külterjes művelést űző, gazdaságilag nem eléggé tőkeerős mezőgazdasági jelleget. A szántóföld az összes terület 57,9%-át adja, ezzel szemben az intenzív művelést, nagyobb szakértelmet és befektetést igénylő szőlő és kert csak 8,1%-ot tesz ki.

² Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország földbirtokviszonyai 1935. év. Budapest. 1936. 162. l.

³ U. i. 163. l.

⁴ Idézi: Vármegyei Szociográfiák. Csongrád vármegye. Budapest. 1938. Szeged. rész. 27. l.

⁵ Szegedi Állami Levéltár — továbbiakban: SZÁL. — Szegedi főispáni iratok — továbbiakban: SZFI — közellátási iratok 1942. 681/1942.

⁶ Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország földbirtokviszonyai 1935 év. Budapest. 1936. 13. l.

Viszonylag magas — a szőlővel és a kerttel összevetve — a nem eléggé hasznosítható legelő aránya is: 7,6% — a rétet nem számítjuk ide, mert ez az állattenyésztés szempontjából előnyben van a legelővel szemben, a szálas takarmány termelése tekintetében.

Az elmondottak mellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a föld minősége és termelőképessége nem kedvezett a szántóföldi művelésnek. A szántóföldek nagyobbik fele homokos talaj, s csak egy kis töredéke — az úgynevezett városkörüli feketeföldek területük: 14 603 hold⁷ — biztosított megfelelő művelés esetén jó termést. Ezek a földek azonban a szegényparasztság számára általában elérhetetlenek voltak, részben azért, mert nem adták el — hiszen a jó föl digen kevés volt — részben pedig a kisparasztság — gazdasági helyzetéből következően — ezen földek árát nem tudta megfizetni. Gazdaságából nem futotta annyira, hogy a holdankénti 3—4000 pengős árat megfizethette volna.⁸ A szegény- és kisparasztságnak meg kellett elégednie az igen alacsony terméshozamú, (búza holdanként: 5 q, rozs: 4 q, őszi-, tavaszi árpa: 6 q, szemes tengeri: 10 q, burgonya: 40 q,⁹) silány minőségű földekkel.

A Szeged környéki földek fő terményei: búza, rozs, árpa, tengeri és burgonya voltak. Ezek mellett jelentős még a gyümölcs-, és szőlő-, valamint a paprikatermelés. A szőlők és gyümölcsösök nagyobb része kisparcellás gazdaságokra cszlottak, amelyeknek tulajdonosai egyrészt őstermelőként, főfoglalkozási ággént, másrészt, mint „kétlakiak” üzték a gyümölcs- és szőlőtermelést.

A szőlő- és gyümölcstermelők létszámáról hozzáfutóleges adatot nyújt a „Gyümölcstermelők Országos Egyesületének Szegedi Szervezete” tagjainak száma. A szervezet — kimutatásai szerint — 1943-ban 4000 főt tömöritett magába.¹⁰ Figyelmbe véve azt a körülményt, hogy 1935—1941-ben a szőlők tekintetében több mint 100 holdas növekedés mutatkozott — 1941-ben a szőlő összterülete: 9845 hold¹¹ — így egy-egy gazdaságra átlagosan 2,5 hold jutott.

Természetesen ennél voltak kisebb és jóval nagyobb birtokok is. Ez az adat azonban támaszpontot ad ahhoz, hogy megállapíthassuk, ezt az átlagos nagyságú szőlőt a tulajdonos egyedül nem, vagy csak igen nehezen tudta megművelni. Különösen az egyes fő munkák idején — nyitás, metszés, permetezés, stb. — feltétlenül idegen munkaerő igénybevételéhez kellett folyamodnia. Ez a magyarázata annak, hogy a *szegedi szőlőkben kialakult az éves, szegődményes, feles bérleti, szerződéses munkások alkalmazásának a rendszere*. Az egyes szőlőgazdaságokban — a terület nagyságától függően — átlagosan 1—2—3 családot — ennél többet csak néhány esetben lehet találni — szerződtettek.¹² Ezek a szőlőmunkások egyáltalán nem, vagy csak elvétve rendelkeztek néhány alapvető szerszámmal, s így a mezőgazdasági proletariátus, illetve félproletárok tömegeihez tartoztak.

Szeged másik híres, munkaigényes agrárkultúrája a paprika, amely termesztésnek igen komoly több évtizedes hagyományai vannak. A paprikatermelést a háború éveit alatt engedélyhez kötötték, s így például 1940-ben a gaz-

⁷ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1942.681/1942.

⁸ Vármegyei Szociográfiák. Id. mű: Szeged rész. 6. 1.

⁹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1945. 418/1941.

¹⁰ U. itt. 426/1943.

¹¹ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. XLIX. 1941. Bp. 1943. 85. 1.

¹² SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 520/1943—554/1943-ig, illetve 637/1944—654/1944-ig.

dák 15 000 hold beültetésére kaptak engedélyt.¹³ A törvényhatóság területén a paprikatermelő tájakhoz az alsóvárosi feketeföldek, Röske, Szentmihálytelek, Feketeszl, Nagyszéksós, Domaszék, kapitányságok földjei tartoztak.¹⁴ „Ez a terület alsóvárosi, illetőleg Alsóvárosról a XVIII. század közepe óta Szentmihálytelek és Röske kertészközségekbe, majd a szomszédos Feketeszlre és a már átmeneti talajú Domaszékre és Nagyszéksósra kirajzott alsóvárosi kisparasztnak örök földje, kisebb részben városi bérlete volt.”¹⁵ Megállapítható tehát, hogy a paprika termelésével zömmel a *szegényebb* paraszti családok foglalkoztak.

A földbirtokok nagysága, megoszlási viszonyainak vizsgálata alapján kimutathatjuk a szegedi parasztság rétegződését:¹⁶

A földbirtok nagysága	Száma	Területe kat. hold	Átlagos birtoknagyság
1 kat. holdnál kisebb			
a) szántó nélküli	5 018	1 080	0,2
b) szántóföldes	2 274	1 128	0,5 +
1—5 kat. holdas	4 642	11 395	2,5 +
5—50 „	4 032	53 268	13,2
50—100 „	98	6 424	65,5
100—500 „	27	3 950	146,2
500—1000 „	—	—	—
1000—3000 „	—	—	—
3000 kat. holdnál nagyobb	1	64 143	64 143
Összesen:	16 092	141 388	

A táblázatból világosan megállapítható a birtokterületek és a birtokosok számának rendkívül aránytalan megoszlása. Ezzel kapcsolatban természetesen figyelembe kell venni azt, hogy a föld nagysága még nem tükrözi kellően a szegedi parasztság gazdasági viszonyait. A parasztság rétegződésénél tekintettel kell lennünk számos más körülményre is, — például a földnek a várostól való távolsága, a művelési ágak különbözősége stb., — amelyek jelentős mértékben befolyásolják a gazdasági viszonyait és rétegződését.

A fenti statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy az egy katasztrális holdnál kisebb birtokokkal rendelkezők 320, 800 négyszögletes tenyérnyi parcellán tenggették életüket. Természetesen ebből, egy általában 2—3 gyermekes család nem tudott megélni, s a családfő kénytelen volt részes bérletet, részes munkát, napszámot vállalni, hogy családjának a létminimumot biztosítsa. Ez a lényegileg *félproletár réteg* a birtokosok 45,3%-át tette ki, s az összterület 1,1%-ával rendelkezett.

¹³ Délmagyarország 1940. IX. 11.

¹⁴ Bálint Sándor: A szegedi paprika. Bp. 1962. 29. l.

¹⁵ U. ott.

¹⁶ Magyar Statisztikai Közlemények. Idézett mű: 162—163. l. (Az adatokat azért vettük az 1935-ös földbirtokstatisztika alapján, mert ez tartalmazza a 0—50 holdig terjedő birtokok megoszlását, másrészt lehetővé teszi ennek használatát az is, hogy az 1941-ben felvett földbirtokstatisztika nem mutat lényeges eltérést az 1935-ös állapotoktól. A forrás megjegyzi, hogy a birtok nagysága a birtokos egyénnek az országban levő birtokát összesítve mutatja. Ennek alapján egy birtokosnál több birtok lehetséges. Ezeknek száma országos viszonylatban is minimális, Szegeden pedig egyáltalán nem számottevő. Ebből következően a birtokok számát azonosíthatjuk a birtokosok számával.)

A félproletárok rétegéhez számíthatjuk az 1—5 kat. hold földterülettel rendelkezőket is. Ennek következtében a 0—5 kat. hold földterülettel rendelkezők 11 934 főnyi tömege — nemszámítva a családtagokat — az összes földbirtokosok 74,15%-át adták, s Szeged összes földterületének csak 9,62%-át birtokolták. Ez az arány, mé gaz országos viszonyoknál is rosszabb volt valamivel. Magyarországon a II. világháborút megelőző években az 1,2 millió 0—5 kat. holdig terjedő földdel rendelkezők — az összes birtokosok 72,49%-a — tulajdonában az ország földterületének 10,16%-a volt.¹⁷

Az *agrárproletárok* rétegét a szegedi tanyavilágban 4709 napszamos és 3010 házi cseléd képviselte.¹⁸ Ezeknek a helyzete hasonló, sőt rosszabb volt, mint a félproletár tömegeké. Számuk mintegy 500-zal több az 1 kat. holdnál kisebb földterülettel rendelkezőknél.

A fent említett statisztikai adatok azt is mutatják, hogy Szegeden a *kis-, közép- és kulákgazdaságok* száma meglehetősen kevés, s külön-külön a parasztságnak egy viszonylag vékony rétegét alkották. Az 5—100 kat. holdig terjedő birtokok a birtokosok 25,6%-át adták, s a földbirtok 37,6%-ával rendelkeztek. A parasztságnak ezt a negyed részét természetesen három rétegre kell bontani. Miután részletesebb statisztika a fentiekben kívül nem áll rendelkezésünkre, így ennek alapján a kulák kategóriába az 50—100 holdig terjedő birtokokat vesszük, a birtokosok 0,6%-át, s a *kis- és középparasztság* a birtokosok 25%-át teszi ki.

A 100 kat. holdon felüli 28 *közép- és nagybirtokos* — akik az összes birtokosoknak csak 0,17%-át adták — rendelkezett a földbirtok 48,16%-ával. Ezek közül tényleges nagybirtokhoz csak egyet számíthatunk, Szeged város tulajdonát, amely 64 143 kat. holdat tett ki. A szegedi törvényhatóság területén tehát hiányzik a feudalista eredetű nagybirtok. Ugyanakkor a birtokoknak a fentiekben kimutatott egészségtelen megoszlása Szegeden is gátolta a termelőerők fejlődését, nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az iparban is, hiszen az agrárproletárok és félproletárok nagy tömegei nem jelentettek megfelelő vásárlóerőt az iparcikkek számára. Magaután vonta ez a helyzet továbbá azt is, hogy a paraszti lakosság több mint kétharmada úgyszólván a létminimum határán tengődött, nyomorgott és éhezett. Ezeknek a tömegeknek a kiszolgáltatottsága azt is eredményezte, hogy a kulákgazdaságok kíméletlenül kizsákmányolták a parasztság nagy tömegeit.

Szeged mezőgazdasága, földbirtok és osztályviszonyai elemzésénél még egy igen érdekes és fontos rétegr kell tekintettel lennünk, nevezetesen a *bérlők csoportjára*. Mint láttuk, az összes földterület 46,7%-a a város tulajdonában volt, amiből a törvényhatóság például 1939-ben 48 433 kat. holdat — azaz a tulajdonában levő földterület 75,5%-át — *kisbérletek* formájában hasznosított.¹⁹ A bérleteket a város általában 10—25 évre kötötte le, azonban a szerződéseket a lejárat után rendszerint meghosszabították.²⁰ 1939-ben 10 798 bérletet tartanak számon, amelyen 15 941 bérlő gazdálkodik.²¹ A következő években a bérletek száma csökkenő tendenciát mutat, így 1941-ben 10 691 a bérleti föld Szegeden.²²

¹⁷ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 9. l.

¹⁸ Közgazdaságtudomány. Bp. 1938. I. évf. I. szám. 84. l.

¹⁹ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága. 1939. III. 29-i ülésének jkv.-e 65. pont.

²⁰ Vármegyei Szociográfiák. Idézett mű. Szeged rész. 29. l.

²¹ Lásd.: 19. jegyzetet.

²² SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

A bérletek nagyságának megoszlásáról, egy töredékes kimutatás alapján, az alábbi hozzávetőleges képet kapjuk:²³

Földbirtok kat. holdban:	Bérletek száma:
1—5	3620
5—10	6958
10—20	431
20—30	49
30—50	33

A táblázatból látható, hogy a bérlők nagy tömegei törpe- és kisbérlők voltak, amit mutat az is, hogy az 1—5 kat. holdig terjedő bérletek az összes bérlet 62,7%-át tették ki. A bérbeadott földek jelentős része terméketlen, sívó homok, aminek következtében a kisbérlők anyagi helyzete rendkívül rossz volt. Ezt a tényt a polgári szociológusok is kénytelenek voltak megállapítani. „Elgondolkodtató — írja közülük egyik — hogyan fest a szegedi társadalomnak ez a kisbérlő rétege... A földet nyúzza, uzsorázza, mindent ki akar sajtolni belőle. Viszont sokszor már az *anyagiak hiánya* miatt is tartózkodik a befektetésektől... Egy részük ma is tele van a bérletből származó adóságokkal... a *házonbérlők életsorsára így jutott el a létminimum alá*.”²⁴ (Az én kiemelésem. — FI.) A parasztságnak ez a speciális rétege — amely a szegedi parasztság számbelileg nagy tömegét jelentette — zömmel az agrárproletárok és a szegény-parasztok között helyezkedett el.

A parasztság *egészségügyi helyzete* Szeged tanyavilágában rendkívül rossz volt. A külterületeken élő lakosság jelentős részének a lakásviszonyai egészen elképesztőek. Szeged—Atokházán, Alsótanyán, Várostanán, Királyházán a lakosság nagy része nyomorúságos körülmények között élő, viskókban lakó törpebérlő, napszámos volt. Lakásviszonyaikkal kapcsolatban az egyik tanító megjegyzi, hogy: „Igen sokan földbeásott vermekben laknak és vívják az élettel az örök harcot”.²⁵ Az embereket, a gyermekeket egyaránt valósággal tizedelte a hirhédtt „morbus hungaricus”, a tuberkulózis. „Edzett, derűs lelkünk akkor borul el — olvashatjuk az egyik jelentésben — amikor a magyar életvirágokat lefagyasztó tüdővész 16—22 éves családtagokat ragad el a szegényesen terített asztal mellől.”²⁶ Ez az asztal valóban „szegényesen terített” volt. A tejellátás még itt a tanyán sem biztosított a szegényparasztság számára. Nem is volt lehetséges, mert amint egy 1943-as állatösszeírási kimutatás bizonyítja Szeged törvényhatósága területén ekkor 9 055 drb. tehenet tartottak nyilván.²⁷ Ez a szám meglehetősen alacsony a parasztság létszámához viszonyítva, különösen pedig az agrár- félproletár, szegényparaszti és törpebérlők tömegeihez képest.

A tanyai iskolákban volt ugyan tejakció, de ez nem oldotta meg a problémát. A kisebb gyermekek — akik számára életszükséglet a tej — nem jutottak hozzá, s a hiányos táplálkozás következtében ezek közül igen sokan estek

²³ U. o.

²⁴ Vármegyei Szociográfiák. Id. mű. Szeged rész. 28—29 l.

²⁵ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

²⁶ U. o.

²⁷ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1944. 483/1944.

áldozatul a tüdővésznek.²⁸ Jellemzően bizonyítja ezt Szeged külterületi iskoláiban tanuló gyermekek egészségügyi helyzete. Közvetlenül a háborút megelőző években a külterületen 69 iskola volt.²⁹ Az iskolák 97,1⁰/₀-ában fordult elő tbc-s fertőzés, s az iskolák 30,4⁰/₀-ában a tanulóknak megközelítően 50⁰/₀-a volt fertőzött.³⁰

A tanyai lakosság egészségvédelme a fentiekből következően rendkívül elhanyagolt állapotokat tükröz. A zöldkeresztes hálózat a külterületeknek csak egy kis töredékére terjedt ki, s bár elhatározták szélesítését „anyagi nehézségek” miatt ezt hosszú éveken keresztül nem valósították meg.³¹

Az anya- és csecsemővédelmet a város területén 11. intézeti orvos 14 védőnővel látta el. „Ez a szervezet a legjobb akarata és felkészültsége mellett sem képes a reárárt óriási feladatoknak megfelelni...” — írta 1937. június végén a tisztiorvos a polgármesternek. Felsőközpontban, ahol 13 106. lakos élt, csak egy orvos és egy védőnő tevékenykedett.³² Elképzelhető tehát, hogy ilyen viszonyok között a szegényparaszttság és gyermekeik már csak akkor kerültek orvoshoz, amikor a fertőző betegségek előrehaladott stádiumban voltak, s rendszerint már nem lehetett segíteni rajtuk. Bár a fenti néhány adat 1937-re vonatkozik — tehát az általunk tárgyalt időszakon kívül esik — mégis feltétlenül figyelemre méltó, mert, a későbbiek folyamán sem változott ezen a téren lényegesen a helyzet. Igazolja ezt Ugi Árpád várostanyai tanító 1939. V. 16-án írt levele, aki „tanítói lelkiismeretére hallgatva” kérte, hogy állítson fel a város egy egészségügyi intézményt. A „tüdőgyógyító iskolaszanatórium” létrehozásával óhajtott csökkenteni a tbc-s megbetegedések számát.³³

Az orvosok, akik szintén látták ezt a tragikusan nyomorúságos helyzetet, hiába emelték fel figyelmeztető szavukat. A Zöldkeresztes Védőnőképző Intézet vezetője 1939. végén javasolta, Alsó- és Felsőközpontban a tanyai egészséghálózat felállítását, s az iskolafogászat kiszélesítését. „Népfürdők, fekvőcsarnokok létesítésével — írta — a tanyavilág egyre tragikusabban emelkedő gümőkór-grafikonját lehetne lezörzítani...”³⁴

A Horty-rendszer ügyelt arra is, hogy a proletariátus, a szegényparaszttság műveltségi szintje, tudása ne emelkedjék a „megengedettnél” magasabbra. Az uralkodó osztályok kulturális monopóliuma csaknem teljesen kizárta a munkások és parasztok gyermekeit a közép- és felsőfokú iskolákból. Szeged három nagy gimnáziumában — Klauzál Gábor, Dugonics András, Barcs Gábor gimnáziumok — az 1938/39-es tanévben a tanulók 1,7⁰/₀-a kis- és középparaszti származású. Eltekintve a 9,6⁰/₀-os munkásszármazásuaktól a tanulók zöme a középrétegek —, jelentős számmal értelmiségiek —, illetve a kizsákmányoló osztályok gyermekeiből tevődött össze.³⁵

Azoknak a munkás és paraszt gyermekeknek, akik bekerültek a gimnáziumba, jelentős százaléka — a magas tandíj, a tankönyvek, felszerelések drága ára, s nem utolsósorban osztályhelyzetük miatti hátrányos megkülön-

²⁸ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

²⁹ Közgazdaságtudomány. Bp. 1938. I. évf. 2. szám. 172. l.

³⁰ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

³¹ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

³² U. ott.

³³ U. ott.

³⁴ Délmagyarország 1939. XII. 1.

³⁵ Csikós—Geréb—Bereczki: A szegedi gimnáziumok növendékei 1930—1940 között. Csongrád megyei füzetek 10. Szeged 1955. 10—11. l.

böztetés következtében — még az érettségi előtt kénytelen volt otthagyni az iskolát. Jellemzően bizonyítja ezt az, hogy míg az 1932/33-as tanévben a beíratkozott tanulók közül paraszt származású 0,8% (munkás 12,6%) volt, az 1939/1940-es tanévben — tehát a 8. osztályban — a tanulóknak már csak 0,2% paraszti (munkás 3,1%) származású.³⁶

A szegedi parasztság rendkívül rossz szociális, egészségügyi helyzetén túlmenően gazdasági tekintetben is nehéz viszonyok között élt. Bár a háborút megelőzően Magyarországon a mezőgazdaságon belül bizonyos konjunktúra figyelhető meg, mégis Szegeden 1939 őszén a mezőgazdaság helyzete rosszabbodott. Ennek elsődleges oka az volt, hogy ekkor a szegedi földeket nagymértékben sújtotta a belvíz, amely óriási elemi károkat okozott. A természeti csapás következtében a már bevetett földeken a vetések nagy része kipusztult, s az év végén a szegedi tanyavilágban nagyarányú vetőmagínség lépett fel. Miután a következő évben sem változott a helyzet, a földművelésügyi miniszter 1940 márciusában és később augusztusban inséges vetőmagakciót indított a 20 holdon aluli gazdaságok számára.³⁷

Ennek keretén belül 400 q búzát és 500 q rozst osztottak ki, részben kölcsön formájában, részben pedig kedvezményes áron egy évi visszafizetés terhe mellett.

A kisbérlok gazdasági helyzete is jelentősen romlott, amit mutat az a tény, hogy bár a város 1939-ben az előző évekhez viszonyítva 6 000 holddal több földet adott bérbe, mégis a haszonbérjövdelem kevesebb volt, mint az ezt megelőző két évben. „Hiába lép föl a városi tisztii ügyészégi hivatal a haszonbérlokkal szemben — írják — a hátralék összege nem csökken.”³⁸ Ezeknek az embereknek annyi pénzük sincs, hogy bérleti tartozásaikat fizetni tudnák.

Szeged mezőgazdaságának 1940. évi helyzetével kapcsolatban a Kereskedelmi és Iparkamara megállapította, hogy a szokatlanul hosszú és hideg tél, a tavaszi áradások, a nagy csapadékmennyiség és az ennek során jelentkező vízkárok a gabonatermés tekintetében még az országosnál is nagyobb mértékű kiesést okoztak.³⁹ A búzával, rozssal és árpával bevetett terület 19,8%-a szenvedett vízkárt.⁴⁰ Hasonlóan nagy károkat szenvedtek a gyümölcs- és bortelemek is. A rendkívül kedvezőtlen időjárás következtében úgyszólván az összes gyümölcs elpusztult, sőt a fák egy része is — például a sárga és őszibarack fák, cseresznyefák 30 %-a — kiveszett. A szőlő termése a nagymértékű peronoszpórás fertőzés hatására majdnem teljesen megsemmisült. A bortelemés az 1939-es 90 237 hektóról, 7800 hektóra esett le, ami holdanként 0,6 hektórnak felelt meg.⁴¹

Az árvíz nemcsak a termés jelentős részét semmisítette meg, hanem összedöntött 195 lakóházat és 386 melléképületet, ugyanakkor súlyosan megrongált 499 lakóházat és 1040 melléképületet. Ezek a károk többségükben a tanyákon — különösen Felsőtanyán — valamint a városszéli telepeken — ahol a legnagyobbbrészt munkások, napszámosok, agrárproletárok éltek — kelet-

³⁶ Csikós — Geréb — Bereczki: Id. m. 21. l.

³⁷ SZÁL. SZFI. 1940. 336/1940.

³⁸ Délmagyarország 1939. IX. 10.

³⁹ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940. évi jelentése. Szeged, 1941. 7. l.

⁴⁰ SZÁL. SZFI. 1940. 11.070/1940.

⁴¹ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940. évi jelentése. Szeged, 1941. 18. l.

keztek.⁴² Ezek a természeti csapások elsősorban a szegényparasztságot érintették igen érzékenyen és fokozták helyzetük rosszabodását.

Az uralkodó osztályok a háború előkészítése során arra törekedtek, hogy a dologzókat demagóg jelszavakkal és ígérekkel felsorakoztassák maguk mögé, rabló célkitűzéseik megvalósítása érdekében. Ennek a politikának szerves része volt az a propaganda, amelyet különböző szervezetekben, fórumokon keresztül a parasztság között folytattak.

Az uralkodó osztályok ezen politikáját segítő szervezetek között foglaltak helyet a katolikus egyház által létrehozott különböző egyesületek. A klérus különös gonddal tevékenykedett a parasztság között, itt is elsősorban a nők körében. 1940-ben Szegeden az „Actio Catholica” mellett mintegy 42 katolikus nőegylet működött.⁴³ A szervezeteken kívül 1940-ben a móravárosi egyházközség építtetett egy népházat. „Népházunk felépítése — írták — a városnak ezen a legszegényebb és szélsőségekre leginkább hajlamos perifériáján azért volt szükséges, hogy e terület nagy többségében napszámos, földműves és gyári munkásból álló lakosságának erkölcsi és társadalmi konszolidációját minél intenzívebben szolgálhassuk.”⁴⁴ Az idézetből világosan kitűnik, hogy a dolgozó parasztokat, a munkásokat igyekeztek kivonni a baloldali eszmék hatása alól, eltéríteni őket az osztályharctól.

A fenti cél megvalósítását volt hivatva elősegíteni a város „Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága” is. A szervezet nagy apparátussal rendelkezve különböző előadásokat rendezett, részben a városban, illetve a külterületeken, ahol analfabéta-, egyházi- és nemzetvédelmi tanfolyamokat tartott.⁴⁵ Ezeken a rendezvényeken arra törekedtek, hogy a parasztságot megnyerjék a „keresztény, nemzeti világnézetnek.”

A háborút elősegítő „nemzeti egység” megteremtését igyekezett megvalósítani a Magyar Élet Mozgalom, amiből később létrejött a Magyar Élet Pártja. A MÉM szegedi szervezete 1939 január végén alakult meg azzal a demagóg programmal, amelyet a következőképpen fogalmaztak meg: „Magyarnak a magyar földet, harc a szegénység ellen, munkaalkalom és a munka megbecsülése, közéleti tisztaság, a profitéhség letörése, a gazdasági életben mutató visszaélések kiirtása és még egyszer: munka, munka és munka.”⁴⁶

Az uralkodó osztályok tömegeket megtévesztő politikáját segítették elő a bécsi döntések is, amelyeknek következtében Magyarország területe „háború nélkül” gyarapodott. A parasztság egy részét a demagóg politika, az „országgyarapítás” megtévesztette, s átmenetileg az uralkodó osztályok politikáját támogatók táborába sodorta.

Az elmondottakon túl még egy körülményt kell figyelembe venni. A háború kitörésének évében a nyilasok nagymértékben fokozták a propagandatevékenységüket. Megtévesztő, látszólag az uralkodó osztályokkal, azoknak pártjával, a Magyar Élet Párttal szembeálló demagóg politikájukkal jelentős paraszti tömegeket hódítottak meg, s ha nem is vonták be őket pártjukba, min-

⁴² SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1940. V. 18-i ülésének jkv-e 94. pont.

⁴³ Délmagyarország 1940. IV. 2.

⁴⁴ SZÁL. SZFI. 1940. 245/1113/1939.

⁴⁵ SZÁL. SZFI. 1942. 990/1942.

⁴⁶ Délmagyarország 1939. I. 24.

denesetre elfordították a Kiszgazda Párttól és a Szociáldemokrata Párttól a parasztság egy részét.

A parasztságnak ez a magatartása szemléletesen megmutatkozott az 1939. évi májusi országgyűlési választásokon. Szegeden a két napig tartó választásokon 40 200 szavazásra jogosult közül 36 349 szavazatot adtak le, amelyből 35 969-et minősítettek érvényesnek.⁴⁷

A választási eredmények a MEP többségi győzelmét hozták 54,5%-kal. A második helyre a Nyilaskeresztes Párt került 22,3%-kal. A Független Kiszgazda Párt 8,3%-os szavazati eredménnyel a harmadik helyet foglalta el, ezután következett a Szociáldemokrata Párt 7,7%-kal, illetve a Polgári Szabadság Párt 7,2%-os eredménnyel.⁴⁸ A MEP térhódítását mutatja az, hogy a pártra a leadott szavazatok közül 6515-öt a tanyákon szerzett meg. Ezzel szemben a Kiszgazda Párt a parasztság között csak 1750 szavazatot tudott szerezni. A Kiszgazda Pártot a tanyavilágban a Nyilaskeresztes Párt is megelőzte. A Nyilaskeresztes Párt 2474 szavazatot kapott itt, amely azt mutatja, hogy a szegényparasztság között a nyilasok szociális demagógiája talajra talált és hatott. Ennek a demagógiának a hatását objektívé elősegítette a szegedi parasztságnak a fentiekben vázolt igen rossz helyzete. A Szociáldemokrata Párt parasztság közötti tömegbefolyásának elégtelen voltát mutatja, hogy a párt a külterületen csak 250 szavazatra tudott szert tenni.

A választások eredményeit illusztráló fentebb felsorolt abszolút számok, bár mutatják az egyes pártok helyezési sorrendjét, továbbá azt is, hogy a MEP-nek és a Nyilaskeresztes Pártnak a választási eredmények alapján ítélve nagyobb volt a befolyásuk — ha csak időlegesen is — a parasztságra, mint a Kiszgazda- és Szociáldemokrata Pártnak, mégis figyelembe kell vennünk néhány igen fontos tényezőt.

Összehasonlítva az egyes pártokra a városban, illetve a tanyavilágban leadott szavazatok százalékos arányát, kiderül, hogy a MEP-re leadott paraszti szavazatok a pártra leadott összes szavazatoknak csak 33,1%-át adták. Ugyanígy a Nyilaskeresztes Párt össz-szavazatainak 30,8%-át adták a paraszti szavazatok. Ezzel szemben, bár mint láttuk a Kiszgazda Párt elmarad az előbbi-két párt mögött az össz-szavazatok tekintetében, mégis a pártra leadott szavazatok 58,1%-át a parasztság köréből szerezte. Ez tehát azt mutatja, hogy bár a Kiszgazda Pártnak a parasztság közötti tömegbefolyása kisebb, mint az uralkodó osztályok pártjáé, a MEP-é, mégis tömegeinek többségét nem a városi kispolgárság, értelmiség stb. adta, hanem a parasztság.

Az elmondottakon kívül a Kiszgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt parasztság közötti tömegbefolyása megítélését figyelembe kell venni továbbá a nagyfokú hatósági nyomást is, valamint a reakciós választási rendszert. Mint fentebb láttuk az 1939-es országgyűlési választások idején Szegeden csak 40 200-an rendelkeztek szavazati joggal. Ugyanakkor a felnőtt lakosság, — 24. életévtől kezdődően — amely az 1930-as népszámlálás adatai szerint a lakosság kb. 55%-át tette ki, az 1939-es választások idején — az 1930-as adat analógiája alapján — körülbelül 75 000 főre becsülhető. Így több mint 34 000-en — ezek közül igen sok paraszti elem — eleve elestek a választások idején a véleménynyilvánítástól. Nyilvánvaló, hogy a választójogtól megfosztottak — akiknek te-

⁴⁷ Délmagyarország 1939. V. 31.

⁴⁸ U. o.

kintélyes százaléka természetesen baloldali, ellenzéki beállítottságú — jelentős tömegei a Kisgazda Pártra és a Szociáldemokrata Pártra adta volna a szavazatát.

Ugyanakkor a tények azt is mutatják, hogy a háború kitörése előtti időben az uralkodó osztályok politikája a szegedi parasztság soraiban átmeneti sikereket ért el. A parasztság jelentős része nem látta a helyes utat, nem ismerte fel az uralkodó osztályok megtévesztő politikája mögött, ennek nemzetvesztő, imperialista jellegét.

II.

A háború kitörése után a Magyarországi uralkodó osztályok a terror fokozásának az eszközével igyekeztek biztosítani az ország gyorsabb ütemű militarizálását, s azt, hogy ezekkel az intézkedésekkel gátat vessenek a dolgozó tömegek esetleges tiltakozásának, megmozdulásának. 1939 szeptember 3-án Teleki miniszterelnök — a már jó előre biztosított, s 1939. III. 11-én életbeléptetett 1939. II. tc.-ben foglaltak alapján — kihirdette a *kivételes hatalom életbeléptetését*.⁴⁹

Ennek értelmében korlátozták az egyesülési, gyülekezési jogokat, életbeléptették az internálást, megszigorították a belföldi cenzúrát.

Teleki a szeptember 3-i rendelet során a tömegekhez intézett felhívásában hangoztatta: „A vezetésem alatt álló kormány... mind azokat az intézkedéseket megteszi, amelyek szükségesnek látszanak a *közbéke és a gazdasági élet folytonosságának* fenntartása.”⁵⁰ (Az én kiemelésem. — F. I.)

Tehát mindazok az erők és elemek, akik föllépnek a háború ellen, s felémelik tiltakozó szavukat — azaz „vétenek a közbéke ellen” —, vagy gátolják a „gazdasági élet folytonosságát”, vagyis akadályozzák a háborús termelést, a kivételes hatalom alapján számolhatnak az uralkodó osztályok terrorjával.

A diktatúra fokozódása mellett a parasztság egyes rétegeit jelentős mértékben súlytották a különböző *háborús korlátozások* is. 1940 augusztus végén „országos érdekből” korlátozták a felhasználható petróleum mennyiséget, amely rendelkezés elsősorban a villany nélküli települések — Röske, Szentmihálytelek stb. — lakosai helyzete romlását fokozta. Egy 1940 szeptember közepén megjelent rendelet alapján zár alá helyezték a búzát, rozsot, zabot, ezek vásárlását és szállítását engedélyhez kötötték.⁵¹ Azok a kisparasztok, akiknek a vízkárok következtében a vetésük úgyszólván teljesen elpusztult, igen nehezen, vagy egyáltalán nem szerezhettek be néhány ymazsa — létfenntartásuk szempontjából nélkülözhetetlen — búzát, vagy rozsot.

A dolgozó parasztság terheit fokozták az 1940. évi nagyarányú katonai behívások is. A honvédelmi miniszter a katonai szolgálat teljesítése következtében beállott munkaerőhiány kielégítése érdekében július elején elrendelte a *honvédelmi munkára való igénybevételt*, amelynek értelmében az artási, hordási, vagy cséplési munkára az erre alkalmas munkakötelezetteket kirendelték, szükség esetén katonai karhatalom igénybevételével.⁵² Szegeden, illetve környékén ennek ellenér esem tudták megfelelően elvégezni az aratási munká-

⁴⁹ Belügyi Közlöny. 1939. IX. 3. 41. szám. 1043. 1.

⁵⁰ U. o.

⁵¹ SZÁL. SZFI. 1940. 1131/1940.

⁵² Honvédségi Közlöny. 1940. VII. 4. 15. szám: 1., 4., 6. pontok.

latokat. A munkaerő-nehézségek csökkentése érdekében kénytelenek június 9- szeptember 1 között szüneteltetni a levontekiképzést, sőt a behívott szegedi gazdák eg yrészét is szabadságolták az aratás idejére.⁵³ Ezek az intézkedések segítettek bizonyos mértékben a parasztságon — elsősorban a nagygazdákon —, de a mezőgazdasági munkások jelentős része, éppen a behívások következtében elesik a nyári keresettől, s teljesen élelem nélkül néz a té elé. Ezeknek a mezőgazdasági munkásoknak a száma, akik semmiképpen sem tudták pótolni az elvesztett nyári keresetet, 1940 nyarán 2 375 fő volt.⁵⁴

A téli hónapok előtt a kereset nélkül álló agrárproletárok száma Szegeden 3302 főre — azaz az agrárproletariátus 42,7%-ára — emelkedett.⁵⁵ Miután a bevonulások következtében semmiféle keresethez se mjutottak, kénytelenek voltak aratási segélygabonát igényelni, amely mintegy 75 vagon mennyiséget tett ki.⁵⁶ Hasonló volt a helyzet a megyében is, ahol kénytelenek egymillió pengős inségmunka-akciót indítani, hogy valami kevés keresethez juttassák a több ezer leszerelt mezőgazdasági munkást, kubikost.⁵⁷

A mezőgazdasági munkások, napszámosok helyzetét ezen túlmenően súlyosbították az alacsony napszámbeérek is. A napi bér Szegeden 1940 július 1—31 között férfiak részére élelem nélkül 3 pengőt, élelemmel együtt 2 pengőt, a nőké 2 pengőt, illetve 1 pengőt tett ki.⁵⁸ Ezek a bérek valamivel alatta maradtak az országos átlagnak. A következő évben az uralkodó osztályok még alacsonyabb szintre szorították le a mezőgazdasági napszámbeérekét. Az 1940. decemberében megállapított 1941-re érvényes legkisebb munkabérekét 1941. március 20-tól rendeleti úton maximális munkabéreknek nyilvánították. Ennek következtében a rögzítés azt eredményezte, hogy a mezőgazdasági munkások életszínvonala 1941-től kezdve gyors ütemben csökkent. A mezőgazdasági munkások helyzetén az sem változtatott, hogy a maximális munkabérekről kiadott rendelet egyben lehetőséget adott arra, hogy a nagyobb teljesítményt nyújtó munkások 10%-kal több bért kapjanak, amelyet 1941 nyaratól 20%-ra emeltek fel.⁵⁹

A háborúra készülés a gazdasági életben a különböző élelmiszer cikkek beszerzése tekintetében is nehézséget okozott. Szegeden a város vezetősége a zavarokat a cukorjegy bevezetésével — amelyet 1940. áprilisától kezdve rendszerítene — akarta enyhíteni. A következő évben a nagymértékű liszthiányra való tekintettel július 12—augusztus 22-ig ideiglenesen bevezetik a lisztjegyet, amelyet augusztus végén átmenetileg megszüntetnek; de decemberben ismét életbeléptetnek.⁶⁰

A cukor-, liszt-, kenyérjegyek bevezetése során mutatkozó élelmiszerellátási nehézségek nemcsak a városi lakosságot súlytották, hanem ez a helyzet érzékenyen érintette a mezőgazdasági proletariátust és a kisparasztság egy ré-

⁵³ SZÁL. SZFI. 1940. 802/1940; 750/1940.

⁵⁴ SZÁL. SZFI. 1940. 1507/1940.

⁵⁵ U. ott.

⁵⁶ Délmagyarország. 1940. XII. 28.

⁵⁷ Szabad Szó. 1941. I. 12. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon a második világháború időszakában. (1939—1945). Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848—1948. Bp. 1962. 956. I.

⁵⁸ Délmagyarország 1940. VII. 10.

⁵⁹ Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. mű: 953. I.

⁶⁰ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1942. 309/1942.

szét is. A felsőközponti mezőgazdasági munkások és kisbirtokosok 1941 május végén kérvénnyel fordultak a Közellátási Hivatalhoz, amelyben panaszolták: „... 20—25 km-et megteszünk gyalogosan, hogy 0-ás lisztet kapjunk csak egy kilogramot is, de többszöri fáradozásunk dacára sem kapunk... odahaza nincs egy kilogram lisztünk sem...”⁶¹

A csengeleiek helyzete is hasonló volt a felsőközpontiakéhoz, mint ez megállapítható a Szeged—Csengelei Mezőgazdasági Egyesület 1941 június 7-i kérvényéből. „A múlt évben — olvashatjuk a beadványban — úgyszólván semmi termésünk nem volt, sem gabonából, sem szemes takarmányból. Így sokan máris kenyér nélkül állnak, s nem képesek a környéken a zár alá vételek miatt pénzért sem hozzájutni a szükséges liszthez.”⁶² Júliusban a szeged—átokházi lakosok is lisztkiutalási kérelemmel fordultak a főispánhoz, miután nem rendelkeztek sem kenyérrel, sem liszttel.⁶³

1941 június 22-én a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, majd ezt követően 27-én a magyarországi uralkodó osztályok — megrendezve a kassai bombázást — csatlakoztak a szovjetellenes háborúhoz. Magyarország hadbalépése a Szovjetunió ellen, a fasiszta tengelyhatalmak oldalán, az országon belül is új helyzetet teremtett. Fokozódott a terror — a kivételes hatalmat a háború végéig meghosszabbították, — nőttek a dolgozók terhei, nehezebbé vált harcuk.

A parasztság terheinek további fokozódásához járult hozzá az 1941 augusztus 1-én a szegedi főispán által közzétett kormányrendelet, amely mindazokra, akik gabonafelesleggel rendelkeztek *felajánlási kötelezettséget* rótt, s amely azokkal szemben akik elmulasztának eleget tenni „kötelességüknek” 2—6 hónapig terjedő elzárást helyez kilátásba.⁶⁴ A rendelet a háború érdekében célul tűzte ki, hogy a mezőgazdaságban az „... emberi, gépi és állati munkaerő kihasználását a teljesítőképesség határáig fokozzák...”⁶⁵

Az augusztus elején bevezetett felajánlási rendszer nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, csődbe jutott. Ennek következtében Szegeden 1941 végén megindultak a *rekvirálások*, amelyek újabb terhet, sérelmet jelentettek az amúgy is nélkülöző dolgozó parasztság számára. A rekvirálások során a fejadagon kívül úgyszólván teljesen mindent elvettek a szegényparasztságtól. A „... környéken rekviráló polgári és katonai vegyesbizottság — olvashatjuk az egyik 1941. XII. 10-én készített beadványban —, a rekvirálást szenvedő lakossággal szemben kíméletlen bánásmódot tanúsít... A Bizottság nemcsak a baromfiakra, de kezdetben a marhákra, lovakra és sertésekre sem hagyott vissza takarmányt az érdekelt gazdáknál, úgy, hogy az elmúlt napokban a rekvirálást szenvedettektől a fejadagok biztosítása mellett megmaradó minden mennyiséget elvittek.”⁶⁶ Mindezek alapján érthető, hogy az állatállomány kiteleltetése, az abrak és szálastakarmányba mutatkozó nagy hiány miatt a gazdákat szinte megoldhatatlan feladat elé állította, hiszen a parasztság más vidékekről sem tudta beszerezni a szükséges takarmánymennyiséget.⁶⁷ A dol-

⁶¹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1941. 160/1941.

⁶² SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1941. 199/1941.

⁶³ U. itt. 234/1941.

⁶⁴ U. itt. 284/1941.

⁶⁵ SZÁL. SZFI. 1941. 365/1941.

⁶⁶ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1941. 703/1941.

⁶⁷ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1942. II. 28-i közgyűlés jkv-e 2. pont.

gozó parasztok annyira nem rendelkeztek elvehető terményekkel, hogy az országmozgósítási kormánybiztos kénytelen a rekvirálásokat Szegeden felfüggeszteni.⁶⁸

1942-ben a takarmányínség mellett a szegedi tanyavilágban ismét súlyosbodtak a gabonaellátási nehézségek. A felújított rekvirálások, a felajánlási rendszer mellett — amelyek a fő terheket jelentették — újra sújtotta a parasztságot az árvíz, aminek következménye a katasztrófálisan kevés gabona-termés lett. A kizárólag mezőgazdaságból élő 5 holdon felüli földbirtokkal rendelkező, vagy bérlő lakosságnak — elsősorban szegény- és középparasztság — a bevetett területből nem termett annyi sem, hogy abból a vetőmagot és a háztartási szükségletet fedezni tudták volna.⁶⁹ Ennek következtében 1942-ben újra szükség van az inséges vetőmagakció megindítására. Az ország készletei azonban már annyira kimerültek, hogy a szükségleteknek Szegeden árpából csak egyötödét, zabból nem egészen felét tudták kielégíteni.⁷⁰

A közellátási miniszter nem törődve a dolgozó parasztság egyre fokozódó terheivel, miután a felajánlási rendszer a parasztság ellenállásán megbukott, elrendelte a megévő „feleslegek” útólagos igénybevételét. Az 1942 január 9-én tartott főispáni értekezleten a miniszter kijelentette: „Katasztrófális helyzetbe kerülünk, ha a vetés idején kiderülne, hogy a gazdák... a vetőmagot elfogyasztották, illetve megették. Már most meg kell értetni a gazdákkal, hogy ezt a kérdést nagyon szigorúan fogjuk ellenőrizni és könyörtelenül fogunk eljárni azokkal szemben, akik a közellátást ilyen módon megkárosítják.”⁷¹ (Az én kiemelésem — FI.)

Azok a kis- és középparasztok, akik nem bírták az egyre fokozódó terheket, s ennek következtében teljesen tönkrementek, kénytelenek voltak megválni parcelláiktól, birtokaiktól. 1942-ben 24 esetben árvéreztek földet, 27 835 pengő értékben, a következő évben már 35 ingatlan felett perdül meg a dob Szegeden, s veszti el a talajt a lábuk alól az elszegényedett parasztszaládok.⁷²

Az agrárproletariátus és a kisbérlők helyzete is rendkívül rossz volt ezekben az években. A mezőgazdasági munkásokat egy 1942 február elején megjelent rendelettel arra kötelezték, hogy egy hónap alatt kössenek olyan munkavállalói szerződést, amelyet az elmúlt évben kötöttek. Ennek elmulasztása esetén honvédelmi munka címén kényszerítették őket gazdasági munkák kötelező végzésére, sőt a rendelkezés a vonakodókkal szemben az internálást helyezte kilátásba.⁷³ A kisbérlők anyagi helyzetének romlásához nagymértékben hozzájárult a bérleti díjak felemelése. A város vezetősége, hogy az egyre növekvő költségvetési deficitjét ellensúlyozza 1942-ben felemelte a városi bérföldek díjait. Az új bérleti összegek megállapításánál nem az eredeti 1932. évi díjakat vették alapul, hanem az 1942 éveket, s ezek az előzőekhez viszonyítva már 60%-os emelkedést jelentettek. Az új felemeléssel tulajdonképpen kétszeresen nehezebbé tették a bérlők helyzetét. A város ezenkívül a bérletek idejét is nagymértékben csökkentette, s a korábbi 10–25 éves időtartamra szóló bérleti időt 3 évre szállította le.⁷⁴

⁶⁸ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1941. 106/1941.

⁶⁹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1942. 970/1942.

⁷⁰ SZÁL. SZFI. 1942. 236/1942.

⁷¹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 455/1943.

⁷² Délmagyarország 1944. I. 13.

⁷³ SZÁL. SZFI. 1942. 381/1942.

⁷⁴ Délmagyarország 1942. VII. 30.

A kisbérlok helyzete ennek következtében 1942 végére rendkívül elviselhetetlenné vált. Mint fentebb láttuk a bérlok többsége törpebérlo volt, akik családjukkal nyomorúságos körülmények között tengették életüket. A háborús terhek növekedése a szegedi tanyavilágban az agrárproletariátus mellett elsősorban ezeket a törpebérloket sújtották.

Az uralkodó osztályok háborús politikájának fokozottabb megvalósítása érdekében 1942 novemberében ismét növelték a parasztság terheit. Az ekkor megjelent miniszteri rendelet értelmében az őstermelők gabonafejadagját csökkentették. A rendelet az eddigi évi 240 kg-os kenyérgabona fejadagot 220 kg-ra, a 180 kg-ot, 165 kg-ra, a 120 kg-ot 110 kg-ra szállította le.⁷⁵ A fejadagok csökkentéséből eredő különbözetet a parasztok kötelesek voltak felajánlani az államnak, sőt ezen túlmenően elvették a termelőktől az el nem vetett őszi kenyérgabona vetőmagot is. Az uralkodó osztályoknak azonban ez még mindig nem volt elég. A szegődményes cselédek és az időszaki munkások részére a gazdánál visszahagyott gabonamennyiséget is csökkentették 8%-kal. A rendelenek ez az intézkedése elsősorban a módosabb parasztságot súlytotta, így tehát a terheknek a növekedése az egész parasztságot érintette.⁷⁶ „A dolgozó parasztság terményeinek elrablása, a magas adóterhek, a nincstelenek és félproletárok munkabérének alacsony színvonala, az ellenállni merészkedők internálása és kényszermunkára hajtása, de nem utolsósorban a katonai behívások — mindez fokozta a falusi dolgozók elkeseredését és gyűlöletét is a fasiszták háborúja ellen.”⁷⁷

A fokozódó háborús terhek következtében az 1940—1941-es években a szegedi parasztság soraiban is növekedőben volt az elégedetlenség. Az agrárproletariátus tiltakozott az alacsony napszámbérek ellen, a kisbirtkos parasztság pedig szabotálta a terményfeleslegek kötelező bejelentését. Az agrárproletariátus ellenállásának egyik példája, hogy 1940 augusztusának közepén Domonkos András birtokán 30 mezőgazdasági munkás 2 napig sztrájkolt az alacsony munkabérek miatt, s csak a hatóság erőszakos közbelépésével tudták újra munkába kényszeríteni őket.⁷⁸ 1941 januárjában az agrárproletárok *beadványban tiltakoztak* a város munkabérmegállapító bizottságának a legkisebb napszámbérek megállapítását tartalmazó határozata ellen, s követelték, hogy a napszámbéreket átlagosan 60—100 fillérrel emeljék fel.⁷⁹

A birtokos parasztok — különösen az 50 holdon alóli földtulajdonnal rendelkezők — sorozatosan *elmulasztják bejelenteni terményfeleslegeiket*. Ennek hatására a közellátási hivatal újabb és újabb terminusokat jelölt meg a bejelentés végső határidejéül, sőt — egy 1941 április közepén kiadott hirdetményben — a fenyegetés eszközt is igénybe vették, hangoztatva, hogy akik „...most sem hajlandók bejelentési és felajánlási kötelezettségüknek eleget tenni, azokra a törvény kíméletlen szigora vár.”⁸⁰

A szegedi parasztság háború alatti magatartását, ellenállását jelentős mértékben befolyásolták a munkások különböző háborúellenes, antifasiszta megmozdulásai. A szegedi munkások a II. világháború éveiben sztrájkokat indítottak.

⁷⁵ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 140/1943.

⁷⁶ U. ott.

⁷⁷ Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Bp. 1960. 34. l.

⁷⁸ Délmagyarország 1940. VIII. 17.

⁷⁹ SZÁL. SZFI. 1941. 29/1941.

⁸⁰ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1941. 85/1941.

tak a magasabb munkabér kivívása céljából, a 8 órás munkanap betartása érdekében. Röpcédulákon, falragaszokon tiltakoztak a növekvő háborús terhek ellen az igazságtalan háború megszüntetéseért. Ezeket az akciókat a kommunisták irányították. Az illegális kommunisták így például Bodnár Lajos, Bökönyi János, Cseh Imre, Dobó Miklós, Gladics József, Gombai Mihály, Gombkötő Péter, Igaz Lajos, Komócsin Antal, Komócsin Illés, Krajkó András, Krajkó József, Korom Mihály, Ladvánszky József, Mészáros András, Nagy János, Szőgi István, Tápai József — akik nem tagjai a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének — szorosan együtt dolgoztak a szociáldemokrata-párti tagsággal rendelkező kommunista beállítottságú, meggyőződésű baloldaliakkal.⁸¹ Ezek — például Agócsi János, a két Ádók-lány, Csuri József, Csuri Mihály, Engi István, Farkas István, Gyólai István, Katona András, Id. Komócsin Mihály, Kovács István, Kovács József, Lacsán Mihály, Lacsán Mihályné, Nagygyörgy Mária, Oláh Gyula, Pusztai (Pipicz) József, Tombácz Imre, Zombori János — a háború folyamán támogatják az illegális kommunisták tevékenységét.⁸²

A forradalmi munkás baloldal tevékenysége nemcsak közvetve hatott és érződött a parasztság akcióiban, hanem közvetlenül is. A szegedi kommunisták felhasználva a parasztság kibontakozó elégedetlenségét, igyekeztek megmagyarázni nekik, hogy az ország és a maguk tényleges érdekeit akkor segítik elő, ha nem tesznek eleget a rendeletekben előírtak teljesítésének. Az uralkodó osztályok képviselői megfélemlítéssel próbálták gátat emelni a parasztság körében végzett agitációs munkának. „Mint magyar ember, — hangoztatta Széchenyi István országmozgósítási kormánybiztos a Szeged—Felsőközponon 1942. június 28-án tartott népgyűlésen — kötelességemnek érzem, hogy feleljem a szavamamat... a soraitokban suttogva folytatott bűjtogatás és uszítás ellen. Meg kell, hogy mondjam nyíltan, ez hazaárulás!” Felszólítja a parasztságot, hogy ne hallgasson ezekre, s közösítse ki soraiból „... a zavarkeltőket, akik egyszer már majdnem végpusztulásba sodorták ezt az országot.”⁸³

A felhívások, a fenyegetések ellenére is egyre több azoknak a parasztnak a száma, akik 1942-ben *megtagadták a felajánlási kötelezettségek teljesítését*. Ezzel kapcsolatban a közellátási hivatal vezetője 1942 október végén jelentette a főispánnak, hogy burgonyát senki sem szolgáltatott be.⁸⁴ A termelők ugyanekkor nem tettek eleget az előírt kukoricamennyiség beadásának sem.⁸⁵ A parasztság terménybeadást megtagadó ellenállása 1942 végén olyan méreteket öltött, hogy a közellátási hivatal vezetője a hátralékos gazdák ellen a rendőr-főkapitányságnál a kihágási eljárás megindítását, s a be nem adott mennyiségek azonnali elkobzását követelte. Azonban a diktatórikus nyomással sem tudták a parasztságot kényszeríteni a kivetett mennyiségek felajánlására, aminek következtében az év végén árpából 175 q, zabból 274 q, burgonyából 5591 q hiány keletkezett a város felajánlási tervében.⁸⁶

A szegedi dolgozó parasztnak a felajánlási kötelezettségek megtagadása mellett *nem tettek eleget* a — háború folytatása céljából fontos — *különböző ipari*

⁸¹ Komócsin Antal, Katona Ferenc, Id. Komócsin Mihály, Gombai Mihály, Zombori János visszaemlékezései. Saját gyűjtés.

⁸² U. ott.

⁸³ Délmagyarország 1942. VII. 1.

⁸⁴ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 691/1944.

⁸⁵ U. itt. 906/1942.

⁸⁶ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 140/1943.

növények termelésének sem. Így például a parasztok a törvényhatóság területén 1942-ben sokkal kisebb szántóföldre vonatkozóan kötöttek ricinustermelési szerződést, mint az előző évben, illetve mint amekkora területre a ricinus kötelező termesztése kiterjedt.⁸⁷

Az 1942-es évben a mezőgazdaságban — a katonai behívások következtében — már nagyofkú munkaerőhiány mutatkozott. Ennek hatására és az alacsony napszámberékek miatt a szegedi mezőgazdasági munkások, sok helyen megtagadták a munkát. „A gazdák részéről... általános volt a panasz — hangoztatta az egyik törvényhatósági bizottsági tag —, hogy az április havára megállapított 3 pengő legmagasabb napszámber ellenében a munkásokat még akkor sem kaphatták, ha a gazdák a megengedett 20% plusz jutalmat előre megígérték.”⁸⁸ Hasonló a helyzet szeptemberben is, amikor a munkaadók a megállapított 3,83 Pengős napszámot lényegesen túlfizették.⁸⁹ Novemberben a gazdák a munkabér-megállapító bizottság által meghatározott 2,52 Pengő helyett kénytelenek voltak 4—5, sőt esetenként 6 és 8 Pengő napszámot fizetni.⁹⁰

Az 1943-as évtől kezdődően az ország gazdasági helyzete tovább romlott. 1943-ban végérvényesen megszűnt a háborús konjunktúra, amely a korábbi években bizonyos fellendülést eredményezett a gazdasági élet számára. A dolgozókat rendkívül megterhelték a háború kiadásai. Ez abból következett, hogy az ország gazdasági erejét egyre jobban felemésztették a hadikiadások, amelyek pótlása érdekében az adókat a kormányzat mind magasabbra emelte. 1943-ra a háború előtti utolsó költségvetési évhez — 1937—1938 — viszonyítva, az adóterhek 4,65-szeresére növekedtek. Ezen belül az egyenes adó valamivel kevesebb, mint négyszeresére, a közvetett adó, a fogyasztási és forgalmi adók, valamint az illetékek 5,1-szeresére nőttek ezen idő alatt.⁹¹

Az adók nagyarányú emelkedésén túl a dolgozókat az áremelkedések is jelentősen súlytották. Az alábbi táblázat szemléletesen mutatja az 1939—1944-ig terjedő időszakban néhány, a táplálkozás szempontjából igen fontos fogyasztási cikk árainak emelkedését.⁹² (Az árak: pengő/kg-ra vonatkoznak.)

fogyasztási cikkek	1939	1940	1941	1942	1943	1944.
kenyér	0,38	0,39	0,44	0,46	0,58	0,60
szalonna	1,50	1,90	2,64	2,90	4,70	5,50
zsír	1,60	1,98	3,30	3,56	5,60	—

A felsorolt adatok Szegedre vonatkoznak, s mutatják, hogy ezen táplálkozási cikkek árai a fenti időszakban megközelítőleg a négyszeresére emelkedtek. A

⁸⁷ U. itt. 268/1942.

⁸⁸ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1942. V. 20-i közgyűlési jkv-e 49. pont: A kormány 1942. májusában kénytelen engedélyezi az 1941-ben megállapított maximális mezőgazdasági munkabérek 20—25%-os kiegészítését. (A M. Kir. Országos Gazdasági Munkaközvetítő Hivatal jelentése a mezőgazdasági munkapiacáról és a hatósági gazdasági munkaközvetítő szervek működéséről az 1942. évben. Kiadja a m. kir. Földművelésügyi Min. 63. 1. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 981. l.)

⁸⁹ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1942. X. 28-i közgyűlés jkv-e 89. pont.

⁹⁰ U. itt. 291. pont.

⁹¹ A magyar állam zárszámadásai az 1937—1938 évről. Bp. 1939. XIV. 1. idézi: Korom Mihály: A fasiszmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 69. 1.

⁹² Délmagyarország és a Statisztikai Zsebkönyvek alapján.

parasztságon belül ez az emelkedés természetesen elsősorban az agrárproletariátust sújtotta.

Az 1943—1944-es években a katonai behívások további fokozódása következtében — miután a dolgozó parasztság adta a bevonultak jelentős százalékát — ismét növekedtek a parasztok terhei. Az itthonmaradt hozzátartozók, — elsősorban az agrárproletariátus, szegényparasztság köréből — nagy része nem tudta megszerezni a család számára az évi kenyérgabona fejadagot, aminek következtében nélkülözésnek voltak kitéve.⁹³

1943 május elején a Szegedi Gazdasági Vasút személyviteldíját 50%-kal felemelték, ami elsősorban a tanyai, paraszti lakosságot érintette.⁹⁴ Ezt követően miniszteri rendelettel megtiltották a parasztságnak, hogy közvetlenül a fogasztók részére baromfit, tojást, stb. adhasson el.⁹⁵

A gyáripari termelés militarizálása — az üzemeknek a hadiszükségletek érdekében történő igénybevétele — következtében textiliákban, ruházati cikkekben nagyfokú hiány állott elő. Ezeknek beszerzése nemcsak a városi lakosság számára jelentett nehézséget, hanem jelentős mértékben érintette a dolgozó parasztságot is. A szegedi főispán 1944 elején Jakabffy államtitkárhoz intézett levelében ezzel kapcsolatban a következőket írta: „A legszegényebb néposztály rendkívül nehéz helyzete a ruházati anyagok terén nem lehet ismeretlen Méltóságod előtt. Törvényhatóságom nincstelenjei, *különösen a tanyasiak*, annyira le vannak rongyolódva, hogy a legtöbb helyen a gyermekek iskolába sem tudnak járni, mert a téli hidegben meztelnek nem tudnak kimozdulni.”⁹⁶ (Az én kiemelésem: FI.)

Az agrárproletariátus helyzetét, a felsorolt nehézségeken túlmenően, nagymértékben súlyosbították a rendkívül alacsony napszámérék. 1943-ban a kormány újból szabályozta a mezőgazdasági munkabéreket.⁹⁷ A rendelet minimális és maximális bérhatárt állapított meg. A minimális bérszint az 1941-ben megállapított készpénzbérekkel volt egyenlő, a maximális pedig az 1941 második felében és 1942-ben engedélyezett 20%-os többletet haladta meg valamilyen. A reálberek javulását azonban nem eredményezte továbbá még az sem, hogy a kormány július 1-től, a januárban megállapított maximális béreket minimálisnak nyilvánította és a bérek új maximális határát idénymunkásoknál és napszámcsoknál 50%-kal emelte.⁹⁸

A bérek új szabályozása alapján 1943 januárjában Szegeden az első osztályú munkások részére a napszámér: 3,20—4,80 pengő, a másodosztályú munkásoknak: 2,40—3,60 pengő, harmadosztályú munkásoknál: 1,92—2,88 pengő volt. Júliusban — a fő munkák idején — a napszámér a következőképpen alakult az egyes kategóriákban: 5,40—8,10 pengő, 4,05—6,10 pengő, 3,24—4,90 pengő.⁹⁹ A mezőgazdasági munkások nem hajlandók ilyen alacsony bérekért mun-

⁹³ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 655/1944.

⁹⁴ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1943. IV. 29-i közgyűlési jkv-e 99. pont.

⁹⁵ Budapesti Közlöny 1943. VII. 1. 144. sz. 30. l.

⁹⁶ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 201/1944.

⁹⁷ Az OMK. 1942. évi jelentése 197. l. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 998. l.

⁹⁸ Szabad Szó. 1943. VII. 11. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 998. l.

⁹⁹ Délmagyarország 1944. I. 28.

kát vállalni, s a nagygazdák kénytelenek a megállapított napszámot jóval túlfizetni, hogy munkavállalókhöz jussanak.¹⁰⁰

1943 folyamán miután a szovjet hadsereg Ukrajna jelentős részét megtisztította a fasiszta megszállóktól, megszűnt annak lehetősége, hogy a hitleri Németország hiányzó élelmiszerkészletét ezekről a területekről fedezze. Ennek következtében fokozták nyomásukat csatlósaikra, több húst, zsírt, gabonát kényszerítettek ki tőlük. Ez a tényező is jelentős mértékben közrejátszott abban, hogy 1943 folyamán Magyarországon bevezették a *Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszert*.

Jurcsek tervének alkalmazása előtt, 1942 októberében főispáni értekezleten tájékoztatta a megjelenteket a közellátás helyzetéről. A háborús gazdálkodással kapcsolatban figyelemreméltó beismerést tett, kijelentve: „... a szükséges gabonakészlettel szemben 4,5 millió métermázsás kieséssel kell számolnunk... ez azt jelenti, hogy az ország évi szükségletének 2 hónapja nincs biztosítva.”¹⁰¹ A hiányzó gabonamennyiség pótlásával kapcsolatban a következőket jegyezte meg: „Meggyőződés, ... hogy a kisgazdaság az, amelynél fölös mennyiségek maradtak vissza...” Tehát ezeket kell „... újabb beszolgáltatásra kötelezni...” Minden eshetőségre számítva hangoztatta, „... amennyiben a kisbirtok termésátlaga a cséplési elszámoltatás után lényegesen alatta marad a nagybirtok átlagának, az indokolatlan fennforgó különbséget minden eszközzel behajtom.”¹⁰²

Az idézetekből világosan kiderül, hogy az uralkodó osztályok képviselői nem is titkolták a dolgozó parasztság végső, kíméletlen kifosztását. Több hónapos előkészület után 1943 januárjában jelenik meg a hírhefti rendelet. Az új intézkedés értelmében, a mezőgazdasági termelők az 1943/1944-es gazdasági évben, egész-szántóterületük kataszteri tiszta jövedelmének minden arany koronája után megállapított 10 kg kenyérgabonán — vagyis 10 búzaegységen — felül még 40 búzaegységnek megfelelő mennyiségű mezőgazdasági terményt voltak kötelesek megállapított áron beszolgáltatni.¹⁰³

A parasztság terheinek ezen nagyarányú növekedését még a Szegedi Gazdasági Felügyelőség főfelügyelője is kénytelen volt megállapítani, hogy a „... 13 840 legfeljebb 5 kat. hold kiterjedésű tanyás birtok beszolgáltatási kötelezettségének csa kalig, vagy egyáltalában nem lesz képest eleget tenni.”¹⁰⁴ Állítását azzal indokolta, hogy az 5 holdas birtokosoknak kat. holdanként 250 búzaegységet, összesen 1250 búzaegységet kell beszolgáltatni. Miután ezeknek a földeknek átlagtermése holdanként 5—6 q rozs, így a tulajdonosoknak több mint 2 hold jövedelmét, tehát birtokuknak majdnem fele termését kell beszolgáltatniok. Ez természetesen a szegényparasztság nyomorát méginkább fokozta, mert — mint a főfelügyelő írta — „... a birtok másik részének termése vetőmagra, adók fizetésére, a család részbeni megélhetésére, illetve eltartására még akkor s melegendő, ha a család tagjai napszámba járnak.”¹⁰⁵

¹⁰⁰ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1943. I. 30-i közgyűlés jkv-e 2. pont.

¹⁰¹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1942. 932/1942.

¹⁰² U. ott.

¹⁰³ SZÁL. Jutafonó iratai. „Nemzetközi Sajtó Tudósító 1943. január.” c. dossie. A NST. 1943. I. 26-i száma.

¹⁰⁴ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 100/1943.

¹⁰⁵ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 100/1943.

A Jurcsék-féle beszolgáltatási rendszer azonban nemcsak a kisparaszt-ságot sújtotta, hanem érzékenyen érintette a középparasztságot, sőt a kulák-ságot is. Mégis a kisebb gazdaságok számára jelentette a terhek nagyarányú növekedését, mert a kataszteri tiszta jövedelmet még a múlt században úgy állapították meg, hogy a kisbirtokosok földjeit magasabbra értékelték a nagybirtokosokénál.¹⁰⁶ Ezen túlmenően, miután a beszolgáltatási kötelezettségeket nem progresszív módon állapították meg, a nagygazdaságoknak több terménye maradt, a kisparasztoknak viszont még a fejadagot is be kellett adniuk, hogy teljesítsék a beszolgáltatást.¹⁰⁷

A háborús gazdálkodás következtében 1944-ben már a mezőgazdasági termelés is alapjaiban veszélyeztetve volt. A nagyfokú munkahiány azt eredményezte, hogy az alapvető munkákhoz — szántás, vetés, aratás, betakarítás — nem állt rendelkezésre megfelelő számú munkaerő. A szegedi főispán az aratási munkálatok elvégzése érdekében a hadtestparancsnoksághoz fordult azzal a kérelemmel, hogy aratási szabadságot engedélyezzenek a katonai szolgálatra behívott mezőgazdasági foglalkozásúak részére.¹⁰⁸ A mezőgazdasági munkálatok időben történő elvégzését akadályozta továbbá a parasztságnak lovaitól való megfosztása is. Egyre több szegedi gazdától veszik el a lovakat, aminek következtében csak nehezen, egymást kiegészítve tudják elvégezni a hordási munkálatokat.¹⁰⁹ A parasztság a lengyelkápolnai — 1944 június elején — tartott gazdaértekezleten panaszolta, hogy munkájukat nagymértékben akadályozza a cséplőgép-alkatrészekben, hajtóanyagokban mutatkozó hiány.¹¹⁰ Szóvátették továbbá, hogy egyes növényvédő munkálatokat sem tudnak elvégezni, mert rézgálicot nem lehet semmi áron beszerezni.¹¹¹

A terhek állandó növekedése, a terror fokozódása, a közszükségleti cikkek beszerzésének nehezégei, a parasztság kifosztása, a háborús véráldozatok, majd a német megszállás következtében a parasztok mindennapi, saját tapasztalataikon keresztül láthatták, hogy az elhúzódó háború csak nyomort, nélkülözést hozott számukra, s helyzetüket napról napra rontja. Mindezek hatására fokozódott elkeseredésük, háború elleni gyűlöletük. Ehhez járul továbbá az is, hogy a szegedi kommunisták a tanyai lakosság körében végzett agitációs munka során igyekeztek megmutatni számukra a háború igazi célját, s a beszolgáltatás megtagadására szólították fel őket.¹¹² A különböző tényezők gyűttes hatására 1943 folyamán megújultak a szegedi parasztok akciói.

A városkörüli feketeföldeken élő 20 holdon alóli gazdák kérték, hogy a szántóföldek kataszteri tiszta jövedelmének aranykoronában kifejezett értékét 40%-kal csökkentsék, mert az eredetileg megállapított aranykorona-érték alapján rendkívül magas a beszolgáltatási kötelezettség.¹¹³ A Szegedi Általános Gazdakör tagjai a tejbeszolgáltatási kötelezettségek mérséklését kérték.¹¹⁴

A beszolgáltatási kötelezettségek csökkentésére irányuló kérelmeken túl, a parasztság egy része meg is tagadta a beadások teljesítését. 1943 tavaszán

¹⁰⁶ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 78. l.

¹⁰⁷ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 79. l.

¹⁰⁸ SZÁL. SZFI. 1944. 831/1944.

¹⁰⁹ U. itt. 1144/1944.

¹¹⁰ SZÁL. SZFI. 1944. 832/1944.

¹¹¹ U. itt. 844/1944.

¹¹² SZÁL. SZFI. Kigyűjtött MMI. 1907—1944. 250/1944.

¹¹³ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 259/1943.

¹¹⁴ U. itt. 428/1944.

695 kis- és középparaszt ellen indult büntető bírósági eljárás, mert nem teljesítették a zab, a tengeri, a burgonya és egyéb terményekből előírt beszolgáltatást.¹¹⁵ A következő évben a parasztság ellenállásának eredményeként a városra kirótt terménymennyiséget még a karhatalom igénybevételével sem tudták begyűjteni.¹¹⁶

Az agrárproletariátus mozgalmai, hasonlóan a korábbi évekhez az alacsony bérek miatti *munkamegtagadásokban* jutott kifejezésre. 1943 márciusában az egyik törvényhatósági bizottsági tag megállapította, hogy „...Szeged város területén a hatóságilag megállapított munkabérért nem lehet mezőgazdasági munkást kapni...”¹¹⁷ Megerősíti ezt az állítást, a Szeged környéki nagygazdáknak ebben az időben küldött jelentése is, amelyben a következőkről írtak: „Köztisztelt tény, hogy a mezőgazdasági munkások országszerte szabotálnak és nem hajlandók egyrészt a napot kidolgozni, ... másrészt, a hatóságilag megállapított bérért munkába állni ... Így hiába a gazda minden igyekezete ..., hogy minél többet és minél jutányosabban termeljen, mert a munkásokkal szemben tehetetlen...” A munkaerő biztosítása érdekében katonai munkaszolgálatosok kirendelését kérték a hatóságoktól.¹¹⁸ A Szegedi Erdőigazgatóság is kérte a munkások munkábaállításánál a hatóság segítségét, annak érdekében, hogy ezek „rászoríttassanak” a megállapított napszámbér melletti munkavállalásra. A munkásokat megfenyegették, hogy az „...erdőigazgatóság..., ahol a munkásság nem áll munkába az előírt napszámbérért, ott az internálási eljárást meg fogja indíttatni, mert e téren végre rendet kell teremteni...”¹¹⁹

A honvédelmi munkakényszer alkalmazásával, a dolgozók internálásával azonban nem tudták megakadályozni a szegedi agrárproletárok, napszámosok, erdőmunkások ellenállását. Világosan bizonyítja ezt a város Gazdasági Felügyelőségének egyik 1944. évi jelentése, amelyben a következőket írak: „A kényszermunka azonban nem megfelelő, mindenki szabotálni igyekszik. Ezt a kérdést néhány internálás nem oldja meg. A munkától való tartózkodás odáig megy, hogy egy ember egy nap alatt 20 négyszögöl cukorrépát kapál meg és egyez ki.”¹²⁰

A szegedi parasztság a fentiekben ismertetett ellenállási akcióin túlmenően az 1943 május 16-án megtartott „József Attila Szegeden” c. irodalmi esten való megjelenésével is kifejezésre juttatta antifasiszta beállítottságát. A kommunisták az előkészületek során a Szeged környéki paraszt-szervezetek tagjait is mozgósították, s így az előadáson főleg munkások és parasztok vettek részt. Az irodalmi est előadója Kállai Gyula volt, aki hangoztatta, hogy József Attila független, szabad államot akart, s hogy ezért ma is harcolni kell, megerősítve ezzel a hallgatóságban az antifasiszta ellenállás szükségességének a gondolatát.¹²¹

¹¹⁵ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 971/1943.

¹¹⁶ Ladányi Benedek-visszaemlékezése. Gaál Endre gyűjtése.

¹¹⁷ SZÁL. SZFI. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1943. III. 31. ülésének jegyzőkönyve 50. pont.

¹¹⁸ PI. Archivum. FM. 62-1943/214.037 Idézi Korom Mihály: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 1001. l.

¹¹⁹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 526/1944.

¹²⁰ SZÁL. Szeged Város Gazdasági Felügyelőségének iratai 1944. 856/1944.

¹²¹ Délmagyarország 1943. V. 18., illetve: SZÁL. MÉMOSZ Szegedi Csoportja. Levelezés 1943. 20/1943., illetve Tiszatáj 1963. XI. 11-i szám.

Úgy gondoljuk, hogy az elmondottak alapján — ha vázlatosan és nagyvonalakban is — sikerült egy általános képet kapni a szegedi parasztság II. világháború alatti helyzetéről, harcairól. Miután megkíséreltük bemutatni a szegedi földbirtok-viszonyokat, ennek alapján a parasztság rétegződését, ezeknek ismerete világosabbá teheti számunkra azt a nagyjelentőségű változást, amely a felszabadulás után a mezőgazdaság szocialista átszervezése alapján végbement a parasztság között. A letűnt úri Magyarország parasztjainak szociális, egészségügyi, kulturális helyzetének egy-egy jellegzetes adaléka megmutatja, hogy szegedi viszonylatban is tapasztalhatók voltak a II. világháború alatt a „hárommillió koldús” országának ijesztő viszonyai.

A háború alatt a parasztság terheinek növekedése jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy fokozatosan kiábránduljanak a burzsoá propaganda által keltett illúziókból, felismerjék, hogy a háború nem a nép, hanem az uralkodó osztályok érdekeit szolgálja. Ennek folyamán a szegedi parasztság egy része munkamegtagadásokban, a beszolgáltatási kötelezettségek teljesítésének szabotálásában kifejezésre juttatta ellenszenvét az uralkodó osztályok politikájával szemben és tetteikkel segítettek aláásni a magyar fasiszmus pusztulásra ítélt rendszerét.

ОЧЕРКИ К ЭКОНОМИЧЕСКОМУ И СОЦИАЛЬНОМУ ПОЛОЖЕНИЮ И БОРЬБЕ СЕГЕДСКИХ КРЕСТЬЯН ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Др. Фехер-Иштван

Автор в своей статье сообщает некоторые факты в копросу о социальном и экономическом положении сегедских крестьян во время Второй мировой войны. Здесь же исследуются вопросы о состоянии их здравоохранения. Прежде всего автор анализирует основные свойства экономики города Сегеда и уже на основе этого указывает на структурное разделение по классам и слоям населения. Занимаясь вопросами сельского хозяйства, он показывает его главные отрасли и разные сельскохозяйственные культуры. Исследуя величину и разделение имений, указывает на расслоение сегедского крестьянства. В рамках этого автор обращает особое внимание на своеобразный слой сегедского крестьянства — на слой арендаторов земли.

Во второй части данной работы автор показывает положение здравоохранения в сегедской хуторной системе и приводит много фактов, иллюстрирующих ужасное положение здравоохранения аграрного пролетариата и крестьянского беднячества. Автор указывает, что в Сегеде, соответственно общему положению в стране, дети бедняков и середняков не имели возможность получить даже среднее образование.

В статье исследуется процесс изменения экономического положения сегедского крестьянства в периоде 1939—1944 гг. Автор указывает на большой рост военных налогов на крестьянство вообще и на ухудшение экономического положения отдельных сельскохозяйственных слоев крестьянства — аграрного пролетариата, бедняков, середняков кулачества.

В статье трактуются вопросы о демагогической политике, подготовившей войну, и в связи с этим излагаются факты о результатах выборов 1939-ого года и отношении крестьянства к ним. В конечном итоге автор дает изложение того, как развивается антифашистская и антивоенная борьба сегедских крестьян, вследствие изменения, с одной стороны, и в результате деятельности сегедских рабочих и коммунистов, с другой. Показывая различные формы борьбы, автор доказывает, что сегедское крестьянство своим сопротивлением помогло ослабить осужденное на разрушение здание системы венгерского фашизма.

Dr. Fehér, István:

ANGABEN ZUR WIRTSCHAFTLICHEN UND GESELLSCHAFTLICHEN LAGE DES BAUERNTUMS IN SZEGED WÄHREND DES ZWEITEN WELTKRIEGES.

Der Verfasser ergänzt in dem Artikel mit einigen Angaben die früheren Forschungen über die wirtschaftliche, gesellschaftliche und sanitäre Lage und Kämpfe des Bauerntums in Szeged während des zweiten Weltkrieges. Vor allem analysiert er die Hauptmerkmale des wirtschaftlichen Lebens in Szeged, auf Grund dieser die strukturelle Verteilung der Bevölkerung laut Klassen und Schichten. Die Landwirtschaft analysierend, denkt er die wichtigsten Anbaugzweige und Agrarkulturen bekannt. Im Laufe der Untersuchung der Grösse der Grundbesitze, und

ihrer Verteilungsverhältnisse stellt er die verschiedenen Schichten des Bauerntums in Szeged dar. Innerhalb dieser macht er auf eine spezielle, eigentliche Schicht des Bauerntums in Szeged auf die Pächter aufmerksam.

In dem zweiten Teil des Artikels stellt er den Gesundheitsstand der Gehöfte in der Umgebung von Szeged und illustriert mit zahlreichen Angaben die erschreckenden Gesundheitsverhältnisse des armen Bauerntums, der Agrarproletariat. Der Verfasser zeigt in dem Artikel auch die Tatsache, dass die Kinder der armen und mittleren Bauern in grosser Zahl aus der mittelstufigen Bildung, den Landesverhältnissen entsprechend, auch in Szeged ausgeschlossen wurden.

Danach beschäftigt sich der Artikel mit den Veränderungen der wirtschaftlichen Lage des Bauerntums mit ihrer Umgestaltung von 1939 bis zum Ende des Jahres 1944. Er weist auf die Vergrösserung der Kriegslasten der Bauernschaft im allgemeinen hin, und zeigt die Verschlimmerung der wirtschaftlichen Lage der Agrarproletariat und des kleinen und mittleren Bauernstandes, des Kulakentums.

Der Verfasser stellt auch die demagogische, die den Krieg vorbereitende Politik der herrschenden Klassen dar, macht die Szegeder Ergebnisse der Parlamentswahl in 1939 und das Bannhmen des Bauernstandes bekannt. Zuletzt veröffentlicht der Artikel Angaben, die beweisen, dass die Veränderung in der Lage des Bauerntums einerseits, andererseits die Tätigkeit des Arbeitertums und der Kommunisten in Szeged den antifaschistischen Kampf des Szegeder Bauerntums gegen den Krieg gefördert hatten. Er zeigt die verschiedenen Formen dieses Kampfes und beweist, dass die Bauern von Szeged durch ihren Widerstand das zum Unergang verurteilte Regime des ungarischen Faschismus untergraben.